

Σύγχρονα ρεύματα στην ιστοριογραφία του νέου ελληνισμού

Κάθε ιστορία είναι συνάμα και σύγχρονη ιστορία
BENEDETTO CROCE

Ιστορία, επιστήμη του παρελθόντος, επιστήμη του παρόντος
LUCIEN FEBVRE

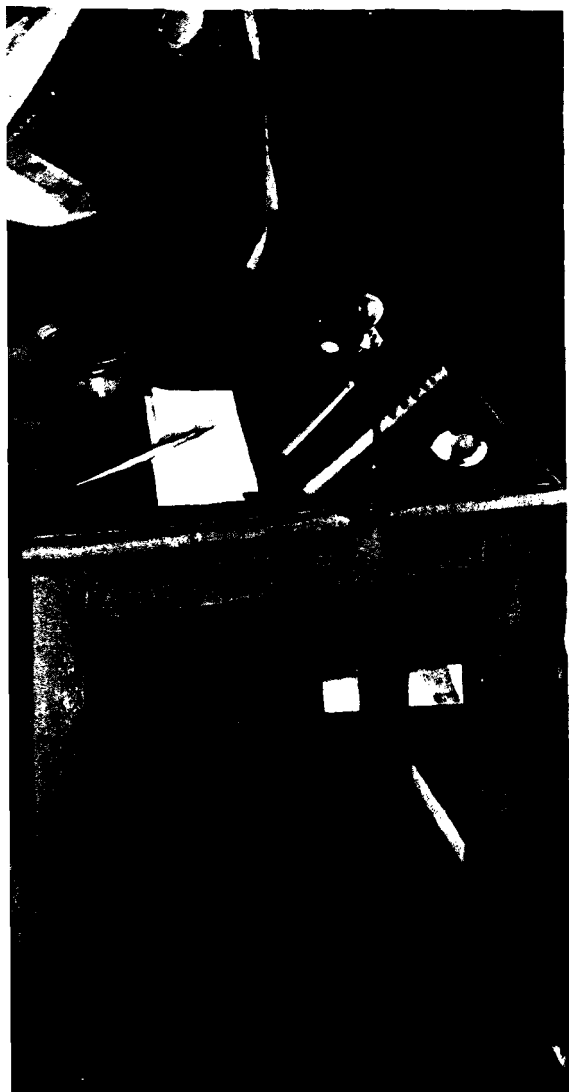
Η εικονογράφηση του πρώτου μέρους περιλαμβάνει έργα των Carlo Maria Mariani, Hermann Albert, Stephen McKenna, Pablo Picasso, Albert Schindler Chevalier, Κωνσταντίνου Παρθένη, Νικολάου Γύση, Π. Μαθιόπουλου, Κ. Βολανάκη, Γιάννη Μόραλη. Η εικόνα του εξωφύλλου και οι εικόνες των εναρκτήριων σελίδων των τριών μερών του τεύχους είναι έργα του Edward Allington.

ΣΥΓΧΡΟΝΑ ΡΕΥΜΑΤΑ στην ιστοριογραφία του νέου ελληνισμού: ένα τεύχος των *Συγχρόνων Θεμάτων*, δέκα χρόνια μετά την επανέκδοσή τους. Τούτο φανερώνει ότι το περιοδικό στρέφεται προς τη δημοσίευση ιστορικών μελετών: 'Οτι μετατοπίζεται ο χρονικός του άξονας: 'Οχι. Κατ' αρχάς, το ανά χείρας τεύχος δεν συντίθεται από ιστορικές μελέτες, αλλά από κείμενα για τη συγγραφή της ιστορίας στην Ελλάδα, σήμερα. Στη διάρκεια αυτής της δεκαετίας, όπως προκύπτει από τα άρθρα και τα αφιερώματα που δημοσιεύτηκαν, είμαστε αγκυροβολημένοι στο παρόν. Στο επίκεντρο των ενασχολήσεών μας βρίσκονται πάντα τα προβλήματα του σήμερα: αυτά αποτελούν μόνιμωσ και την αφορμή αναδρομών στο παρελθόν. Στο άμεσο παρελθόν: σπάνια ξεπερνάμε προς τα πίσω το όριο της δεκαετίας του '50, και τότε ακόμη με την επισφαλή διαδικασία της «επικαιροποίησης» – ιδεών, διεργασιών, συγκρούσεων.

Θα ξεφεύγαμε από τα όρια ενός προλογικού σημειώματος, αν προσπαθούσαμε να δώσουμε μια αίσθηση, έστω, των διαπλοκών που εμφανίζονται όταν καταπιάνεται κανείς με την έννοια του χρόνου. Θα αρκεστούμε σε δυο-τρεις επισημάνσεις.

Η επιλογή των χρονικών περιόδων και της θεματικής, κατά πρώτο λόγο, επηρεάζεται από τα προβλήματα και τα βιώματα του παρόντος: οι νέες τεχνικές και τεχνολογίες, η διαθεσιμότητα των πηγών, επαναπροσδιορίζουν, αναγκαστικά, την έρευνα του παρελθόντος. Το έργο του ιστορικού διαποτίζεται από τις κοσμοθεωρητικές συλλήψεις της εποχής του: η οπτική του ορίζεται, συνειδητά ή ασύνειδα, από την παιδεία του, τον πολιτισμικό του περίγυρο, τις κρατούσες συλλογικές αντιλήψεις. Με αυτή την έννοια, η δομή του παρελθόντος, καθώς αναπλάθεται, αντανακλά πιστά τη δομή του πνεύματος που την ανασυνθέτει. Με τη σειρά της, η μελέτη του παρελθόντος τροφοδοτεί τις διαπάλες –θεωρητικές, ιδεολογικές– του εκάστοτε παρόντος: χρήση και κατάχρηση της ιστορίας.

Μια επιθεώρηση «παιδείας», λοιπόν, δεν θα μπορούσε να αγνοήσει αυτό που αποτελεί κοινό τόπο: η ιστορία βοηθά στην κατανόηση του παρόντος και στην πορεία προς την αυτογνωσία – συλλογική ή ατομική. Ακόμη και οι πιο μεστές ιστορικές αποφάνσεις έχουν έναν σχετικό, ασταθή χαρακτήρα, όταν έχουν επίγνωση αυτής της σχετικότητας: εκπέμπουν μια έλλειψη βεβαιότητας. Αυτό μας βοηθά να κοιτάξουμε την καθημερινή ζωή πιο αποστασιοποιημένα, χωρίς τις συγχύσεις και τις αναστατώσεις της. Όταν ποικίλοι παράγοντες –ιδεολογικοί, κοινωνικοί, ψυχολογικοί– επιδρούν ανασταλτικά στη λειτουργία της κρίσης, μια τέτοια ιστοριογραφία, που αυτοαμφισβητείται, παρά-

γει αποτελεσματικά αντισώματα κατά της απλοϊκότητας, του δογματισμού, του λαϊκισμού.

Στην Ελλάδα, ενώ παρατηρείται μια σχετική γονιμοποίηση των ιστορικών ερευνών με μεθόδους και τεχνικές άλλων κοινωνικών επιστημών, συνήθως δεν συμβαίνει και το αντίστροφο. Στις άλλες επιστήμες το παρόν μοιάζει να χωρίζεται ερμητικά από το παρελθόν, αν και πάντοτε υπάρχουν οι κρίσιμες εξαιρέσεις με ιστορικό προσανατολισμό. Οι *οικονομικές αναλύσεις* μένουν προσκολλημένες στην επικαιρότητα: η συγκυριοκρατούμενη αυτή αντίληψη δεν είναι άσχετη με την εξυπηρέτηση κάποιων άμεσων επιλογών – κυβέρνησης, κομμάτων, επιχειρήσεων. Οι *ανθρωπολογικές μελέτες* είναι εγκλωβισμένες στην ανάλυση συγκεκριμένων δομών, συνήθως έξω από το χρόνο και την κοινωνικοπολιτική δυναμική. Ακόμη και στους χώρους της *κοινωνιολογίας* και της *πολιτικής επιστήμης*, οι περισσότερες μελέτες, ιδίως οι εμπειρικές, στηρίζονται σε ανιστορικά θετικιστικά πρότυπα.

Το θεμελιακό στοιχείο που προσφέρει η ιστορία στις επιστήμες που αναλύουν τις ανθρώπινες δραστηριότητες του παρόντος είναι η συντεταγμένη του χρόνου. Λειτουργεί έτσι ως αντίδοτο κατά του φορμαλισμού και της εύκολης θεωρητικοποίησης. Παράλληλα, η ζωτική ανάγκη να ξεπεραστεί η επιστημονική περιχαράκωση, αφ' ενός, και η αδυναμία να υπάρξει η απόλυτη διεπιστημονικότητα, αφ' ετέρου, έχουν οδηγήσει διεθνώς σε μια διαπάλη ηγεμονίας: ένας κυρίαρχος παράγων της αιτιότητας, π.χ. ο οικονομικός, οδηγεί σε κάποια φάση την πολιτική οικονομία σε θέση υπεροχής έναντι των άλλων επιστημών: η κοινωνιολογία, η ανθρωπολογία, η ιστορία, η φιλοσοφία διεκδικούν η καθεμιά την πρωτοκαθεδρία. Η επιβολή, όμως, μιας επιστήμης πάνω στις άλλες ενδέχεται να σημαίνει και την επιβολή όχι μόνο ενός γνωστικού αλλά και ενός ιδεολογικού προσανατολισμού.

Η απόφαση για την έκδοση αυτού του τεύχους δεν είναι άσχετη με την αντίληψη ότι η ιστορική ματιά, συχνά, βοηθά στην υπέρβαση τάσεων αναγωγισμού: ωστόσο, τούτο δεν θα έπρεπε να εκληφθεί ως πρόκριση της ιστορίας έναντι των άλλων επιστημών. Η προσκόλληση στον ιστορισμό μπορεί να είναι εξίσου βλαβερή με την υιοθέτηση μιας ανιστορικής προσέγγισης. Η πολυεδρική προσέγγιση των προβλημάτων – ενδεχομένως και διεπιστημονική – μας ενδιαφέρει για την πληρέστερη ερμηνεία τους, για μια πιο ολοκληρωμένη κατανόηση, και όχι χάριν της διεπιστημονικότητας καθ' εαυτήν.

«**ΝΕΕΣ ΤΑΣΕΙΣ**», «**ΝΕΑ ΡΕΥΜΑΤΑ**». Πρόκειται, βεβαίως, για την αέναη διαπάλη του παλιού με το καινούριο: στις επιστήμες, στις τέχνες, στη ζωή. Κατ' αναλογία, λοιπόν, με τη «νέα κριτική» (*nouvelle critique*), ή ακόμη και το «νέο μυθιστόρημα» (*nouveau roman*), έχουμε και τη «νέα ιστορία».

Η νέα ιστορία έθεσε καινούρια ερωτήματα: χρησιμοποίησε τεχνικές και μεθόδους άλλων επιστημών, προχώρησε σε καινούρια ερευνητικά πεδία: τέλος, συνειδητοποιώντας την απόσταση που χωρίζει τη

Το δεύτερο μέρος περιλαμβάνει εικόνες ιστορικών προσώπων και γεγονότων, εικόνες από τη ζωή στους χώρους εργασίας και εικόνες από την ιστορία της υλογραφίας.

βιωμένη ιστορία από τη γραπτή, οδηγήθηκε στη σχετικοποίηση των πορισμάτων της, προσπαθώντας να αποφύγει τα επικαθοριστικά αφηρημένα σχήματα, που εκπορεύονται από διάφορες φιλοσοφίες της ιστορίας.

Και στην Ελλάδα; Με τις διαπιστωμένες καθυστερήσεις στη μετακένωση ιδεών και ρευμάτων, βρισκόμαστε σήμερα στις απαρχές μιας άνθησης της νέας ιστορίας, μισό αιώνα μετά την εκδήλωση της σχετικής προβληματικής στην Ευρώπη. Έως πριν μια δεκαετία περίπου, αν μιλούσαμε για νεότερικά ρεύματα στην ιστορία –όπως άλλωστε και στις άλλες κοινωνικές επιστήμες–, στο επίκεντρο θα βρίσκαμε τη μαρξιστική θεώρηση.

Η σύγχρονη ιστοριογραφία του νέου ελληνισμού επικεντρώνεται, αφ' ενός, στη δημοσίευση γραπτών πηγών, σε καταλογογραφήσεις, ευρετηριάσεις, βιβλιογραφίες, αποκατάσταση και δημοσίευση στατιστικών σειρών, αφ' ετέρου σε ορισμένες θεματικές περιοχές (κυρίως οικονομικής ιστορίας). Έχουν προκριθεί αυτές οι κρίσιμες για τον ερευνητή εργασίες (που προωθούνται με συστηματικό τρόπο) και όχι η σύνταξη γενικών ιστοριών.

Το πρώτο μέρος του τεύχους κυριαρχείται από τις συνεντεύξεις που έδωσαν με προθυμία δύο από τους σημαντικότερους προδρόμους αυτής της ανανεωτικής προσπάθειας. Ο Κ. Θ. Δημαράς, με την *Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*, το 1948, και τις μελέτες του για τον Διαφωτισμό και το ρομαντισμό, έχει σφραγίσει την ιστορία των γραμμάτων και των ιδεών. Ο Νίκος Σβορώνος, πέρα από τις βυζαντινολογικές του έρευνες, βασικό κορμό του έργου του, με την *Επισκόπηση της Νεοελληνικής Ιστορίας*, το 1952, και τη μελέτη του για το εμπόριο της Θεσσαλονίκης τον 18ο αιώνα, έχει αφήσει ανεξίτηλα τα ίχνη του στη σύγχρονη ιστοριογραφική παραγωγή αλλά και σε μελέτες άλλων κοινωνικών επιστημών.

Ένας άλλος εκπρόσωπος της ελληνικής ιστοριογραφίας, με μεγάλη προσφορά στην ανάδειξη πηγών, κυρίως μέσα από την *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*, ο Απόστολος Βακαλόπουλος, καταθέτει τη δική του μαρτυρία.

Στην έρευνα, τη συγγραφή και την πανεπιστημιακή διδασκαλία της ιστορίας αναφέρονται μια ενότητα κειμένων και μια συζήτηση.

Στο δεύτερο μέρος, «Η κατάσταση των πραγμάτων στην ιστοριογραφία του νέου ελληνισμού», περιλαμβάνονται κείμενα που καλύπτουν: την κατάσταση των βιβλιοθηκών και των αρχείων· κλάδους της ιστοριογραφίας (οικονομική ιστορία, κοινωνική ιστορία κ.ά.)· συγκεκριμένες θεματικές ή χρονικές περιόδους· διασταυρώσεις με κάποιες άλλες επιστήμες (γεωγραφία, ψυχανάλυση, ανθρωπολογία, λαογραφία). Μερικοί τομείς ενδεχομένως μας διέφυγαν ή τους υποβαθμίσαμε, περισσότερο ή λιγότερο συνειδητά. Κάποιους άλλους επιδιώξαμε να τους καλύψουμε, αλλά δεν υπήρξε έγκαιρη ανταπόκριση από τους αρθρογράφους.

Η κατάτμηση της ιστορίας σε κλάδους, που ακολουθήσαμε, δεν έ-

Η εκονογράφηση του τρίτου μέρους έχει γίνει με έργα του Νίκου Εγγονόπουλου και του Τζιόρτζιο ντε Κίρικο.

μεινε ανεπηρέαστη από κάποιους σημερινούς, ιστορικά προσδιοριζόμενους διαχωρισμούς. Ωστόσο κρίναμε ότι η επιμεριστική αυτή παρουσία θα εξυπηρετούσε πιο αποτελεσματικά τις προθέσεις μας για μια συνολική επισκόπηση. Η σειρά που ακολουθήσαμε δεν έχει, βεβαίως, καμιά σχέση με αξιολογική ταξινόμηση των επιμέρους κλάδων.

Το τρίτο μέρος, με τις παρουσιάσεις και κριτικές ιστορικών επιθεωρήσεων, αφιερωμάτων, πρακτικών συνεδρίων και βιβλίων, λειτουργεί συμπληρωτικά στο δεύτερο μέρος. Είναι αυτονόητο ότι και εδώ πολλές απ' τις επιλογές ήταν συνάρτηση των διαθέσιμων κριτικογράφων. Ως εκ τούτου, δεν στάθηκε δυνατόν να αναφερθούν ξεχωριστά αρκετά βιβλία της συγκομιδής των τελευταίων χρόνων.

ΑΝ ΚΑΙ ΠΟΤΕ ΠΡΙΝ δεν υπήρξαν τόσοι ιστορικοί που να ασχολούνται με τη μελέτη και τη συγγραφή της ιστορίας του νέου ελληνισμού (άλλοι μεμονωμένα, οι περισσότεροι σε ερευνητικά προγράμματα), ίσως να μην ήταν της στιγμής ο συλλογικός απολογισμός που επιχειρούμε, μια που ο στοχασμός πάνω στην ιστοριογραφία προϋποθέτει ικανή ποσότητα ιστορικού έργου και διάρκεια. Ωστόσο, τα ίχνη αυτής της ιστοριογραφικής παρέμβασης είναι ήδη σαφή και οι προοπτικές ορατές.

Αν και επιδιώξαμε η πραγμάτευση των θεμάτων να γίνει από τους κατά τεκμήριο «ειδήμονες», η επιλογή των συνεργατών φανερώνει, ίσως, κάποιες προτιμήσεις, κάποιες επιδράσεις. Θέλουμε, όμως, να πιστεύουμε πως από το τεύχος, συνολικά, δεν προκύπτει ότι προωθήθηκε κάποια συγκεκριμένη, στενά νοούμενη, ιστορική θεώρηση ή σχολή.

Για τη συναρμολόγηση αυτού του τεύχους συνεισέφεραν πολλοί: με συζητήσεις, διαμεσολαβήσεις, υποδείξεις. Θα θέλαμε να αναφέρουμε ξεχωριστά τον Γιώργο Δερτιλή, που πρόθυμα συμμετείχε στη διαμόρφωση πτυχών του πρώτου μέρους. Από τη συντακτική επιτροπή δούλεψαν οι Νίκος Αλιβιζάτος, Δημήτρης Κυρτάτας και Αλέξανδρος Κύρτσος.

Την ευθύνη για το σχεδιασμό και την επιμέλεια του τεύχους είχε ο Στέφανος Πεσμαζόγλου.

Η ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ